

ДО ПИТАННЯ ПРО АБСОЛЮТНУ ЗЕМЕЛЬНУ РЕНТУ

Здійснювана в Україні земельна реформа перетворює селян у власників присадибних ділянок і земельних паїв. Колгоспи, радгоспи та КСП замінили нові організаційно-правові форми господарювання: господарські товариства, кооперативи, асоціації орендаторів, фермерські (селянські) господарства, агрофірми тощо, які свою господарську діяльність здійснюють, як правило, на орендованих землях. Оренда землі — причина існування земельної ренти. Зараз мільйони українських селян є активними учасниками орендних та рентних відносин.

Держава передає у власність селян землі будь-якої природної родючості — кращі, середні та гірші. Гірші землі, як прийнято вважати, не приносять диференціальної ренти. Проте вони беруть участь у формуванні продовольчого фонду будь-якої країни, тобто використовуються як землі для виробництва продукції землеробства. Ці землі також орендуються підприємцями, а власники ділянок, що орендуються, одержують рентну плату. Отже, практика підтверджує існування такої плати. Виникають питання: яке джерело дає можливість підприємцю-орендатору гіршої ділянки землі сплачувати земельному власнику ренту? Чи формується рента на гіршій землі?

К. Маркс, як один з провідних теоретиків абсолютної земельної ренти, виключав розуміння абсолютної ренти як такої, яку фермер сплачує шляхом вираховування з нормальної заробітної плати його робітників або з його власного середнього прибутку. У цьому разі «... він не сплачує ніякої ренти, ніякої складової частини ціни товару, відмінної від заробітної плати і прибутку» [1, с.762]. К. Маркс наполягає на тому, що абсолютна рента має бути дійсною рентою, тобто мати своє власне джерело [Там само].

За Марксом таким джерелом абсолютної земельної ренти є те, що в сільському господарстві вартість товарів, що виробляються землеробським капіталом, вища за їх ціну виробництва, тому ця рента становить надлишок вартості над ціною виробництва або частину цього надлишку [1, с.768—769]. А внаслідок монополії земельної власності надлишок вартості землеробських продуктів над їх ціною виробництва може стати таким чинником, який визначає їх загальну ринкову ціну. Згідно з його припущенням, регулюючою ринковою ціною стає $P + g$, де P — ціна виробництва, а g — рента з гіршої земельної ділянки [1, с.769].

Причину вищої вартості товарів, вироблених у сільському господарстві К. Маркс пов'язував з низькою органічною будовою капіталу в цій сфері виробництва. Капітал нижчої органічної будови, згідно з марксистською теорією, виробляє більше додаткової вартості, яка перевищує середній прибуток, що припадає на сільськогосподарський капітал, зайнятий на землях різної продуктивної сили [1, с.764, 777—778]. Оскільки через монополію приватної власності на землю додаткова вартість, створена в сільському господарстві, не бере участі у формуванні ціни виробництва (C_v), яка дорівнює $K + P$, то вартість сільськогосподарських товарів (W) більша ціни їх виробництва. Отже, різниця $W - C_v = r$, тобто такій величині, яка може бути основою абсолютної земельної ренти [1, с.769—770]. Дійсна ж величина абсолютної земельної ренти залежить від того, наскільки ринкова ціна (C_p) буде, з одного боку, відповідати вартості сільськогосподарських товарів W , а з іншого — перевищувати ціну виробництва (у марксистському розумінні — $K + P$). Це співвідношення вирішується співвідношенням попиту і пропозиції на ринках продукції землеробства.

На наш погляд, слабкість марксової конструкції джерела абсолютної земельної ренти полягає в його теорії трудової вартості, згідно з якою в тих галузях, де відношення праці (Π) до капіталу (K) вище (Π/K), створюється більше додаткової вартості (r), ніж у передових галузях, де закономірним є низьке відношення Π/K , зате досягається висока продуктивність праці. У галузях, де відношення Π/K низьке, є високим технічний рівень виробництва, це, з одного боку, а з іншого — високий рівень кваліфікації робочої сили. А кваліфікованіша робоча сила, як відомо, є не тільки продуктивнішою проти середньо- чи низькокваліфікованої — вона за одиницю часу створює й більшу додану вартість, отже, є продуктивнішою і в цьому аспекті [2, с.40]. Тому якщо в сільському господарстві відношення Π/K високе, то це означає, що в цій галузі продуктивність праці низька, і її внесок у створення вартості — теж низький. Отже, на відміну від Маркса, визначаємо, що якщо в сільському господарстві відношення Π/K високе, то норма додаткової вартості

$M' = \frac{M}{K}$ буде низькою, а у тих галузях, де відношення праці до капіталу низьке, навпаки, вона буде високою.

Таким чином, якщо виключити, що абсолютна рента (G_a) має своїм джерелом певне відрахування із заробітної плати або підприємницького прибутку, то що тоді має бути джерелом абсолютної ренти, оскільки практика дійсно свідчить, рента з гірших ділянок земель сплачується орендаторами цих земель?

Неокласична політична економія взагалі не використовує терміни «абсолютна» чи «диференціальна» земельна рента, але розглядає різні можливі рівні ренти, а також те, що земельні ділянки мають різну продуктивну силу [3, с.382—383]. Неокласики не розглядають землеробство як галузь, де діють інші закони щодо формування економічних витрат. І для сільського господарства вони використовують економічні витрати як вартість найліпшого альтернативного використання будь-якого ресурсу для виробництва блага [3, с.147].

Ми доводимо, що для землеробства таке визначення економічних витрат не підходить. По-перше, у сільському господарстві використовуються землі різної родючості, а отже, і продуктивної сили. Землі Волині менше продуктивні, ніж полтавські чи вінницькі чорноземи. Таким чином, водночас використовуються землі різної продуктивності. З точки зору продуктивності землі вітчизняна політекономічна теорія традиційно розрізняє три види земельних ділянок, що використовуються в землеробстві: кращі, середні і гірші [4, с.331—333].

Земельна рента — це ціна, що її сплачують за використання землі та інших природних ресурсів, пропозиція яких строго обмежена [3, с.379]. Припустимо, що в країні в землеробстві використовується 30 млн га сільськогосподарських угідь з тим, щоб повністю задовольняти сукупний попит суспільства на продукцію цієї галузі.

Можна припускати, що цей попит не зміниться і в довготривалій перспективі, тобто попит на землеробську продукцію, для виробництва якої протягом багатьох десятиків літ буде стала потреба використовувати 30 млн га орних земель. Припустимо також, що ці землі за критерієм родючості завжди будуть ділитися на три рівні частини: кращі — 10 млн, середні — 10 млн, гірші — 10 млн га. Допустимо, що стійке співвідношення продуктивності цих земель 1,5 : 1,2 : 1 також є довготривалим. Чи можливо, виходячи з цих обставин економічного відтворення, підтримувати догму неокласиків, що економічні витрати мають складатися за найкращого варіанта використання ресурсів на кращих землях?

Ми вважаємо, що ні. Оскільки суспільство визначає такий сукупний попит на землеробську продукцію, який зумовлює необхідність використовувати велику кількість (1/3) гірших земель, то це означає, що воно вимагає, щоб економічні витрати визначалися найкращим варіантом використання ресурсів *на гірших* за своєю продуктивністю землях. Отже, економічні витрати на виробництво продукції, здійснювані в гірших земельно-природних умовах мають виступати як суспільно необхідні. Ця теза сформу-

льована К. Марксом [1, с.666, 765—778]. Саме унікальні умови пропозиції землі — її фіксована кількість — відрізняє ренту від заробітної плати, процента і прибутку.

У нашому випадку фіксованою і сталою є пропозиція гірших земель їх власниками. Водночас підприємці, які здійснюють підприємницьку діяльність у гірших умовах для задоволення сукупного попиту мають забезпечувати оплату всіх ресурсів за діючими ставками: процент на капітал, заробітну плату на працю, нормальний підприємницький прибуток та ренту за гіршу землю. Оскільки земля не краща і не середня за своєю природною продуктивністю, то гірша земля має оплачуватися за найнижчою ставкою, подібно до того, що й праця малокваліфікована оплачується нижче ніж середньокваліфікована.

Застосуємо інструментарій сукупного попиту і пропозиції, щоб з'ясувати величину абсолютної земельної ренти. Для простоти припустимо, по-перше, що вся гірша земля має однакову родючість, тобто кожен наявний гектар землі однаково продуктивний. По-друге, що всі гірші землі використовуються лише для виробництва одного виду продукції, наприклад, картоплі. І, нарешті, що землю орендують на конкурентному ринку: є достатня пропозиція земельних ділянок і достатній попит на них з боку сільськогосподарських виробників — господарських товариств, кооперативів, агрофірм, фермерів тощо.

На рис.1 крива SS показує пропозицію орної землі гіршої якості, що є в країні, а крива D_2 — попит сільськогосподарських виробників на використання цієї землі. Як і на всі інші ресурси, попит на землі гіршої якості є похідним, тобто залежить від попиту і цін на картоплю на ринках цієї продукції.

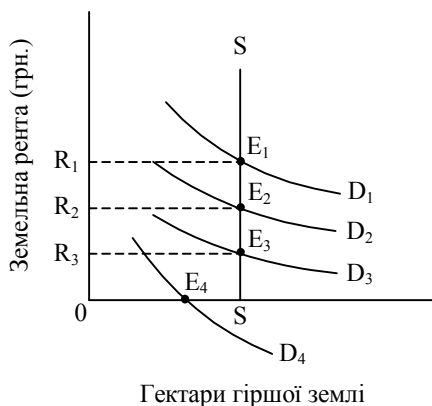

Рис. 1. Визначення абсолютної земельної ренти

Земля як дар природи не має витрат виробництва — це безплатний і невідтворювальний ресурс, країна має тільки певну кількість кращих і середніх земель, яких недостатньо, щоб задовольнити попит у землеробській продукції. Вона має обмежену кількість і гірших земель, які теж придатні для обробітки і для одержання певної кількості продукції. Фіксований характер гірших земель означає, що попит є єдиним чинником, що визначає величину абсолютної земельної ренти, яку орендарі можуть сплатити їх власникам за користування цими ділянками. Ціна продукції на ринку в поєднанні з обсягом сукупного попиту визначають величину абсолютної земельної ренти.

На рис.1 ми бачимо, що абсолютна рента з гірших ділянок землі мінлива. Оскільки пропозиція земельних ділянок абсолютно нееластична (SS), то єдиним визначником земельної ренти є попит. Збільшення з D_2 до D_1 або зменшення з D_2 до D_3 попиту призведе до значних змін величини абсолютної земельної ренти — з R_2 до R_1 і з R_2 до R_3 . Уся пропонована гірша земля буде орендуватися землеробськими господарствами.

З цих трьох ставок ренти (R_1 , R_2 , R_3) найнижчою є R_3 ; саме вона, на наш погляд, у довгостроковому періоді має бути базовою ціною гірших ділянок землі, а тому як специфічний елемент витрат для фермера-орендаря, має бути складовою його економічних витрат. Ми вважаємо, що абсолютна земельна рента для орендаря має бути складовою не внутрішніх, а зовнішніх економічних витрат. Це тому, що абсолютна рента є або не є витратами, що визначають ціну, зважаючи на те, з якого підходу ми розглядаємо цю ренту. «Те, що виглядає як витрата, від якої залежить ціна окремої фірми або галузі, може для економіки в цілому бути лише економічною рентою, яку сплачено за фактор виробництва з нееластичною пропозицією» [5, с.366].

Таким чином, зовнішні витрати в землеробстві ВЗс, які складаються на гірших земельних ділянках і виступають як суспільно необхідні і для кращих та середніх за своєю родючістю земель містять у собі такі елементи:

$$ВЗс = М + ЗП + Ра_{ам},$$

де ВЗс — суспільно необхідні зовнішні витрати, які формуються на гірших землях;

М — матеріальні витрати;

ЗП — оплата праці найманого персоналу;

$Ра_{ам}$ — мінімальна абсолютна рента.

Ця формула суспільно необхідних зовнішніх витрат є характерною для фермерів-орендарів, які господарюють на будь-яких землях. Тому рента R_{am} є законом для всіх фермерських господарств за умови, що гірші землі повністю чи частково здаються в оренду.

За інших умов абсолютна рента може зникнути і не бути елементом економічних витрат.

У зв'язку з цим зробимо два такі припущення. Перше. Нехай попит на гірші земельні ділянки незначний (D_4) стосовно пропозиції. Це означатиме, що земельні ділянки OS стають «безплатним благом, тобто такими, що не приносять R_{am} . Орендарі відмовляться від цих земель. А неорендарі, тобто фермери-власники земель? Якщо припустити, що гірші землі OE_4 оброблюються їх власниками, а землі E_4S — оброблялись орендарями, то з боку останніх за нових ринкових умов не буде попиту на ці земельні ділянки, інакше їм придется платити R_{am} за рахунок підприємницького прибутку чи фонду заробітної плати. Що ж стосується фермерів-власників, які оброблюють землі OE_4 , то вони мають можливість продовжувати процес виробництва, відмовившись від такого елемента витрат, як R_{am} . У цьому випадку суспільно необхідні зовнішні витрати (B_3c) зменшаться на величину R_{am} для всіх виробників, отже, на цю величину знизяться суспільно необхідні витрати на виробництво картоплі, і ніхто не буде одержувати абсолютну земельну ренту.

Друге. Якщо через певний час попит на картоплю підніметься з D_4 до D_3 , то зростуть і ціни на неї, а ціна землі підвищиться до R_3 . Відновиться орендування земельних ділянок ES і сплатування за їх користування ренти R_{3m} . Суспільно необхідні витрати, які тимчасово знизились на величину R_{3m} , зростуть саме на цю величину, і всі власники земель будуть одержувати цю ренту. Але для фермерів-власників земель OE_3 R_{3m} буде як форма додаткового економічного прибутку, що ставить цих виробників у краще становище порівняно з фермерами-орендарями.

Таким чином, у тих країнах (США, Польща) [6], де попит на продукцію землеробства відносно скорочується, все більша частка гірших земель знімається з землеробського використання. Якщо припустити, що в цих країнах скорочення площ, зайнятих під картоплю, охопить лише ті гірші землі, що здаються в оренду, то тим самим зникне абсолютна рента на весь той відрізок часу, коли попит на картоплю буде триматися на рівні D_4 . Відповідно суспільна ціна на цю продукцію знизиться на величину R_{3m} . Тож не обов'язково потрібно націоналізувати землю для того, щоб позбавити суспільство абсолютної ренти, джерелом якої є доходи покупців, одержані ними в інших галузях економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маркс К.* Капітал. Т.3. — К.: Держполітвидав УРСР, 1954. — 926 с.
2. *Кривенко К.* Співвідношення між динамікою продуктивності праці та вартості продукту в умовах інтенсифікації виробництва // *Економіка Радянської України.* — 1988. — №7. — С.38—45.
3. *Макконнелл К.Р., Брю С.Л.* Мікроекономіка: Пер. с англ. — Л.: Просвіта, 1999. — 649 с.
4. *Мочерный С.В., Симоненко В.К., Секретарюк В.В., Устенко А.А.* Основы экономической теории: Учебник. — К.: Знання, 2000. — 607 с.
5. *Семюелсон П.А., Нордгауз В.Д.* Мікроекономіка: Пер. с англ. — К.: Основи, 1998. — 676 с.
6. *Зглінський В.* Трансформації в аграрному секторі постсоціалістичних країн // *Економіка України.* — 2000. — №1. — С.79—82.

С. В. БУРЯК, здобувач

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Докорінні зміни в економічних, зокрема інвестиційних, відносинах у сучасній Україні супроводжуються переосмисленням сутності багатьох економічних категорій, насамперед таких, як «інвестиції», «інвестування», «інвестиційний процес», «інвестиційна діяльність», «інвестиційна сфера», «інвестиційна політика» та ін. Адже за умов орієнтації національної економіки на ринкове господарювання економічні відносини, які відбиваються в названих категоріях, потребують чіткого визначення та дієвого управління. На жаль, в українській економічній літературі категорія «інвестиції» та похідні від неї й досі не мають однозначного тлумачення. Це пов'язано насамперед з тим, що в Україні, як і в інших країнах, що входили до СРСР, зазначені категорії почали вживатися в теорії та практиці зовсім недавно.

За радянських часів категорії «інвестиції» не було місця ні в практиці, ні в економічній теорії. Її згадували в поодиноких випадках, коли ототожнювали з категорією «капітальні вкладення», або пов'язували лише з капіталістичною економікою. Так, в Українському радянському енциклопедичному словнику під інвестицією розуміється довгострокове вкладення капіталу в різні галузі капіталістичної економіки в межах країни або за кордоном для одержання прибутку [1, с.55]. Лише наприкінці 1980-х років